

FECR SURESİNİN 27-30. AYETLERİNİN (NEFS-İ MUTMAİNNE) ANLAŞILMA SORUNLARI ÜZERİNE

Süleyman GEZER*

Özet: Fecr suresinin 27. ayetinde geçen “Ey huzura eren nefis” ifadesinde hitabın kime olduğuna dair bazı tartışmalar mevcuttur. Buna göre hitabın, surenin insicamı dikkate alınarak müşriklerle dönük bir hitap olması gerektiği savunulur. Ne var ki bu görüş geleneksel tefsir literatürüyle uyuşmaz. Konuyla ilgili rivayetler hitabın mü'mine olacağına-olduğuna dair açıklamalarda yoğunlaşmaktadır. Temel problem insicamı bozduğu gerekçesiyle böyle bir anlama gidilmesidir. Kur'an'da her ne kadar belli bir ahenk olsa da geleneksel anlayış onu hiçbir zaman kronolojik bir yapı olarak algılamamıştır. Daha çok mushaf tertibi üzerinden bir anlayış geliştirmiştir. Zaten tenasüp ve insicam konusu müfessirin dirayet ve tutumuyla belirginleşen bir yapı arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Nefs-i Mutmainne, Huzura Eren Nefis.

Some Evaluations About the Issues of Understanding of 27-30th Verses of Fajr Surah

Abstract: There are some debates on whom the statement of “O tranquil soul” in the 27th verse of al-Fajr is. When considering the coherence of the surah it is discussed that the ones addressed here should be pagans. However such a comment is inconsistent with the traditional Tafsir literature. According to the reports on the subject, the statements centre on the fact that the addressing here is the believers. The main problem is that the aforementioned comment is preferred because it is claimed that the coherence isn't provided if the statement is addressed to the believers. Although there is a certain harmony in the Qur'an, the traditional approach has never regarded it as a chronological structure. Rather, it has developed an understanding on the basis of mushaf arrangement. Moreover, the subject of coherence and integrity has a structure clarified by the comments and manner of the commentator.

Keywords: The Soul in peace, Nafs al-Mutmainne.

* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Giriş

Fecr suresinin 27-30. ayetleri Türkçe'ye "Ey huzura [nefs-i mutmainne] eren nefis! Razi edici ve razi edilmiş olarak Rabbine dön! Kullarım arasına gir! Cennetime gir!" şeklinde aktarılabilir. Geleneksel tefsir literatürü bu ayetleri mü'minlere dönük bir hitap olarak algılamış ve bunun üzerinden bir yorumlama faaliyetinde bulunmuştur. Fakat ayetlerin tefsirinde bu geleneksel yorumların dışında bazı yorumlar da göze çarpar. Hitabın tamamen müşriklere ait olması gerektiği; çünkü geleneksel yorumun ayetin genel insicamını ve muhtevasını bozduğu dile getirilir. Dolayısıyla bu çalışma, bu iddianın gerekçeleri ve dayandığı argümanların ne kadar gerçekçi ve tefsir literatürüyle ne kadar bağdaştığı gibi konular merkeze alınarak tartışmayı amaçlamaktadır.

Bahsedilen düşünce Murat Sülün tarafından yazılan bir makalede ele alınıp değerlendirilmiştir.¹ Makalenin temel iddiası, *nefs-i mutmainne* ifadesinin muhatabının, geleneksel görüşün aksine müşriklere tekabül ettiğiidir. Bu sonuca ulaşmada dayanan temel iddia ise bahsedilen surenin insicam ve bütünlüğünü bozmasıdır. Bu görüş bazıları tarafından benimsenerek aynı yönde tercihte bulunulmuştur.² Bahse konu görüşlerin dayandığı temel argümanları birkaç

1 Murat Sülün, "Nefs-i Mutma'inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50: 1 (2009), s. 1-24.

2 Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014, s. 678.

İlgili ayet meal kısmında ise şöyle açıklanmıştır. "Ey bunca ilahi ikaza kayıtsız kalan ve aymazlık içinde yaşamaktan gayet memnun ve muflu olan insan! Artık yüreğinden boyun eğmek ve böylece ilahi rızaya ermek üzere rabbine yönel. Böylece sen de katıl hayırlı kullarım arasına ve onlarla birlikte gir cennetime!" Dipnot açıklamasında özetle şu ifadeler yer alır: "Nefs-i mutmainne tabiri hemen hemen bütün tefsirlerde imanun huzuruna ermişlik gibi müspet bir manada yorumlanmış, ancak bu mana surenin diğer yirmi altı ayetiyle uyum içinde değildir. Daha açık ifade etmek gerekirse sure son üç ayete kadar kâfirlerden ve onlara ikazlardan bahseden sürenin bir anda "ey imanun huzuruna ermiş insan!" şeklinde bir hitapta bulunması her şeyden önce tenasüp ve insicam bakımından problemlili görünmektedir." Mustafa Öztürk zaten açıkça bu görüşün Murat Sülün'ün makalesinden kendisine mülhem olduğunu mealinin başında zikretmiştir (Bk. s. 29).

Benzer bir görüş Hadiye Ünsal tarafından da benimsenerek aynen aktarıldığı görülür. "Ancak bu mana surenin ilk yirmi ayetiyle örtüşmemektedir. Zira surenin son üç ayetine kadar kâfirlerle ve onlara yönelik ikazlardan söz eden surenin bir anda "Ey imanun huzuruna ermiş insan!" şeklinde bir hitapla son bulması, hem üslup hem muhteva insicamı açısından problemlili görünmektedir. Bize göre son üç ayetteki hitabın muhatabı ilahi davete kayıtsız bir tavırla tam bir aymazlık içinde kâfirce yaşamaktan mutmain olan insan tipidir." (Hadiye Ünsal, *Erken Dönme Mekki Surelerin Tahlili*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2015, s. 191).

başlık altında toplamak mümkündür:

1. Ayetlerin bağlamının böyle bir yoruma imkân vermemesi: Vahyin ilk yıllarında vahyedilen Fecr suresi başında geçmiş milletlerin Ad, Semud, İrem gibi kavimlerin yok oluş süreçlerinden bahsettikten sonra hitap Mekkeli müşriklere getirilerek akıllarını başlarına toplamaları talep edilir. Eğer bunu yapmazlarsa diğer kavimler gibi aynı kaderi paylaşacakları bildirilir. Rablerine karşı tutum ve davranışları eleştirilerek mala karşı ne kadar tamahkâr oldukları sert bir dille eleştirilir. Bunun böyle ilelebet gidemeyeceği, hesabın mutlaka bir gün sorulacağı ve ayaklarını denk almaları bildirilir. Tapındıkları varlıkları bırakarak gerçek rablerine dönmeleri ve ona kulluk yapmaları emredilir.³
2. Surenin genel insicamına aykırı olması: Sure başından itibaren müşriklerden bahsetmektedir. Eğer bahse konu ayetlere mü'minler anlamı verilirse surenin genel insicamına ve bütünlüğüne aykırı bir anlayışın ortaya çıkması mümkündür. Bundan dolayı genel bütünlüğe ve insicama yakışan durumun burada hitabın müşriklere ait olmasıdır.⁴
3. Yapılan bazı kavramsal tahlillerle bu sonucun desteklenmesi: Kullanılan *nefs* ve *itminan* kelimelerin kısa tahlillerinde ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir: Ayette istihdam edilen *nefs* kelimesi *zat* anlamına geldiği, bundan dolayı *nefs-i mutmainne* ifadesi *itminana* ermiş ruh değil; *itminana* ermiş zattır. Sonuç olarak *nefs-i mutmainne* tamlaması ruhlu bedenli zatlara, yani o an yaşamakta olan *itminan* sahibi kişilere hitap etmektedir.⁵ Özellikle *itmi'nan* kelimesinin 10. Yunus, 7. ayeti⁶ ile 16.

Benzer bir görüş Hasan Elik ve Muhammed Coşkun tarafından yapılan *Tevhit Mesajı-Özlü Kur'an Tefsiri* adlı eserde belirtilmiştir. "Müşriklere Durumlarını Gözden Geçirme Çağrısı" başlığı altında şu ifadeler yer alır: "Ey kendilerini doğru yolda, elçimiz Muhammedi sapkın olarak gören müşrikler! Vakit varken bu çağrımızdan vazgeçin ve Muhammed'e vahyettiğimiz ilahi emirlere kulak verip sadece Alah'a kulluk eden tevhit ehli mü'minlerin arasına katılın şunu iyi bilin ki ancak bunu yaptığınız takdirde Allah sizlerden razı olacak ve sizi hoşnut edecek olan cennet nimetleriyle ödüllendirecektir." Dipnot kısmında ise şu açıklama dikkat çeker: "Nefs-i mutmainne, kendinden tamamen emin insan anlamındadır ve bu sözün, surenin indirildiği ortamdaki karşılığı, kendilerini doğru yolda, Hz. Peygamberi ve mü'minleri dalalette gören müşriklerdir." Hasan Elik, Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı-Özlü Kur'an Tefsiri*, Marmara Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 1417.

3 Sülün, "Nefs-i Mutma'inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım", ss. 10-11.

4 Sülün, agm, s. 11; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 678; Hadiye Ünsal, *Erken Dönme Mekât Surelerinin Tahlili*, s. 191

5 Sülün, agm, ss. 13-14.

Nahl, 112-113.⁷ ayetlerinde kullanımından destek alınarak ilgili ayetin müşriklere ait olduğu çıkarımı yapılmıştır.⁸

4. Ayette geçen “Rabbine dön” ve “kullarım [ibâd] arasına gir” kalıpları bu görüşü doğrular. Çünkü rücû’ kelimesi dünyada yaşayanlara dönük bir hitaptır ve rabbinden yüz çevirenlere söylenebilecek bir ifade biçimidir. Kullar *ibâd* kelimesiyle ise “muhatap, gerçek efendisinin halis kulları arasına girmeye çağrılmaktadır.”⁹ Kısaca makale, ayetlerin müşriklerin gaflet ve şirki terk ederek tevhide yönelmelerini talep ettiği konusunda ısrarlıdır.¹⁰

Fecr suresi Mushaf tertibine göre 89. sırada yer almaktadır. Nüzûl tertibine göre ise erken dönem [10. sıra] vahyedilen surelerden biri olarak değerlendirilir. Duhâ suresinden önce inmiş olup isminin başında geçen “tan yeri” şeklinde Türkçe’ye aktarılan Fecr kelimesinden almıştır. İlk bakışta yeminle başlayan, kısa ve özlü olarak bazı görünen olgu ve olaylardan bahsetmesi ilk dönem kısa surelerin özelliklerini taşımaktadır. İçerik olarak sure:

1. Kâinattaki düzenliliğe işaret eder.
2. Geçmişte peygamberi yalanlayan ve yeryüzünce bozgunculuk yapan toplumların nasıl cezalandırıldığına dikkat çeker.
3. Kureyşli müşriklerin gidişatı hakkında bilgi verir.
4. Son olarak da kıyamet koştuktan sonra cehennemlik olanların pişmanlığına işaret eder. Bunlar ise dünyada kendilerini mal tutkusuna kapırmış ve mallarını kötü yolda harcamış kimselerdir. Cehennemi gördüklerinde keşke malımızı bugün bize fayda sağlayacak şekilde harca saydık diyeceklerdir. Dünyada mal tutkusuna kapılmayan ve hayırlı işlerden geri durmayan kimseler ise yaptıkları sevapların ödülleri almanın rıza ve hoşnutluğunu yaşayacaklardır. Rablerinin rızasına nail

6 “Bizimle buluşmayı ummayan, dünya hayatına razı olup onunla rahat edenler ve bizim ayetlerimizden gaflet edenler.”

7 “Allah şöyle bir kenti misal olarak anlattı: Güven, huzur içinde idi; her yerden rızık bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah’ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine (halkın) yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesi tattırdı.”

8 Sülün, agm, ss. 15-16.

9 Sülün, agm, ss. 17-19.

10 Sülün, agm, s. 22.

olacaklar cennet müjdesini hak eden kimselere katılıp oraya gireceklerdir.¹¹

Surenin ihtiva ettiği konuları belirttikten sonra özellikle son üç ayetle ilgili olarak geleneksel tefsir literatürünün konuya yaklaşımı ve konu hakkında gelen rivayetlerin bizim açımızdan önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü tefsir faaliyetlerinde ilk dönem tefsir müktesebatının görmezden gelinmesi, tefsirin mahiyeti açısından sorunlu görünmektedir. Geçmiş dönem Hz. Peygamber'den, Sahabe'den ve daha sonraki nesillerden gelen yorum biçimleri ve rivayetleri tefsir için önemlidir. İlk dönem Sahabe, Kur'an'ın anlamına Hz. Peygamber'in hayatta olması vb. gerekçelerden dolayı sahip olmaları söz konusudur. Dolayısıyla yorumlama faaliyetinde bulunacakların öncelikli ilgisi bu yorum örnekleriyle ayetlerin irtibatını kurmaları ve bunun üzerinden bir tefsir çabasının yürütülmesi elzem görünmektedir. Aksi takdirde günümüzde örnekleri bol miktarda bulunan yorum tarzlarına rastlanılması imkân dışı değildir. Rivayetler ve dil verileri elvermediği halde, ideolojik ve belki de bir farkındalık olsun diye kendi söylemek istediklerini Kur'an'a söyleten bir kitlenin varlığı mevcuttur. Bunu disipline etmenin yolu ise geçmiş rivayet malzemesinin ve dilsel verilerin dikkate alınmasından geçmektedir. Çünkü tefsir faaliyeti iki ana eksen etrafında işleyen bir disiplin olarak tasvir edilebilir. Yani rivayet ve dilsel veriler üzerinden gelişen bir anlama çabası olarak tefsire bakılabilir. Zaten geçmiş birikim bunun üzerinde şekillenerek yorum dairesini genişletmiştir.

2. Ayetin Nüzûl Sebebi Hakkında

Ayetlerin inmesine sebep olan olayların bilinmesi verilmek istenilen mesajın daha net anlaşılmasına yardımcı olan bir unsurdur. Bundan dolayı konu hakkında bahsedilen sebep-i nüzûl rivayetlerinin verilmesi uygun olacaktır. Rivayetlere göre Hubeyb b. Adiy Mekkeliler tarafından asılarak yüzü Medine'ye çevrilir. O ise "Allah'ım! Katında benim için bir hayır var ise yüzümü tekrar kıblene döndür" diye yakarır. Bunu üzerine Allah onun yüzünü Ka'be'ye doğru çevirir. Bundan sonra hiç kimse onun yüzünü tekrar çevirmeye güç yetiremez.¹² Başka rivayetlere göre bu ayetler Hz. Peygamber'in huzurunda okunun-

11 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak Fehmu'l-Kuran, Nüzul Sırasına Göre Tefsir*, çev.: Muhammed Coşkun, Mana Yay., İstanbul 2013, c. 1, ss. 50-51.

12 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîli fi vucûhi't-te'vîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 2003, c. 4, s. 741; Mukâtil b. Suleyman, *Tefsiru Mukatîl*, tahk.: Abdullah Mahmud Şahata, Dâru İhyai't-Turas, Beyrut 1423 H., c. 4, s.

ca Ebu Bekr “Ey Rasulullah! Bu ne güzel bir ifade!” demesi üzerine Hz. Peygamber “Bunu sana melek ölüm anında söyleyecek” buyurmuşlardır.¹³ Bununla birlikte Dahhâk ve İbn Abbâs’tan gelen bazı görüşler bu ayetin Hz. Osman hakkında nazil olduğunu belirtir.¹⁴ Ayrıca Hamza b. Abdumuttalib hakkında indiği konusunda bazı görüşler de vardır.¹⁵ İbnu’l-Cevzî’nin özet halinde vermiş olduğu bilgilere göre ayet Hamza b. Abdumuttalib Uhud savaşında şehit olduğu zaman, Osman b. Afvan Rume kuyusunu vakfettiği zaman, Habib b. Adiy’i Mekkeliler astığında, Ebu Bekir ve bütün Müslümanlar hakkında nazil olmuştur.¹⁶ Ayetin sebeb-i nüzûlü olarak aktarılan rivayetlerin açıkça gösterdiği gibi kimin hakkında, ne zaman ve niçin indiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Her ne kadar bu görüşler farklı olsa da veriler dikkate alındığında, bu ifadelerin daha çok ahiret ve ölüm esnasında gerçekleşecek olan bir duruma işaret ettiği söylenebilir.

3. Geleneksel Tefsir Literatüründe Konunun Ele Alınışı

Geleneksel tefsir literatürünün konuyla ilgili aktarmış olduğu ve tercihe şayan bulunduğu görüşler bizim açımızdan önemlidir. Çünkü bu konuda gelen görüşler ve ilk neslin ayetlere yaklaşımı, elde mevcut veriler vasıtasıyla ortaya konulabilmektedir. *Nefs-i mutmainne* ile ilgili hitabın kime ait olduğu konusunda müfessirlerden şu görüşler mevcuttur. *Nefs-i mutmainne* ifadesi imanla huzura ermiş, tasdik eden, Allah’ın va’d ettiği şeylere nefsi huzur bulmuş mü’min, Allah’ın rabbi olduğuna inanan ve bunu tasdik eden, Allah’ın emrine teslim olan ve onu yerine getiren kimse anlamına gelmektedir. İmanla huzur bulan, yeniden dirilmeyi ve cezayı tasdik eden, Allah’a kavuşma konusunda gönlü huzur içinde olan, Allah’ın verdiklerine razı olan ve bu konuda kanaat eden,

692; Ebu İshak es-Sa’lebi, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsiri’l-Kur’an*, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut ts., c. 10, s. 205; Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, Dâru’l Fikr, Beyrût 1993, c. 16, s. 179.

13 Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli â’yi’l-Kur’ân*, tahk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’s-Selam, 2009, c. 10, s. 8636; İmamuddîn Ebu’l-Fida İsmâil b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Daru’r-Risaleti’l-Alemiyye, Beyrut 2010, c. 8, s. 417.

Bazı rivayetlerde Hz. Ebu Bekr’in Hz. Peygamber’le otururken ayetin indiğine dair aktarımlar mevcuttur.

14 İbn Kesîr, *age*, c. 8, s. 416.

15 İbn Kesîr, *age*, c. 8, s. 416.

16 Ebu’l-Ferec Cemaluddin Abdurahman İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut 1422 H., c. 4, s. 444.

Allah'ın nimetlerine karşılık şükreden kimsedir; bu ise ona dünyadan ayrılırken söylenecek olan bir sözdür.¹⁷ Râzî, itminan kelimesinin karar kılma ve sebat etme anlamına geldiğini belirterek iki açıdan temellendirir. 1. Nefsin hakkı tanınması, onunla hemhal olması ve hiçbir şüphenin kendisini meşgul etmemesi anlamındadır. 2. Kendine güvenen, huzur içinde olan ve hiçbir korkunun ve tasanın rahatsız etmediği nefis anlamına gelmektedir.¹⁸ Bu verilerden hareketle bu ifadenin huzur içinde olan, iman eden, emin olan, imanda devamlı ve kararlı olan, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını yerine getiren, O'nun varlığına şüphe olmadan iman eden ve hayatı boyunca Allah'ın rızası üzerine yaşayan ve Allah'ın kendisinden hoşnut olmuş nefis anlamına geldiği söylenebilir.

Bu hitabın ne zaman ve nerede söyleneceğine dair rivayetlerde çeşitli görüşler mevcuttur. Buna göre Allah'ın dostlarına kıyamet gününde melekler tarafından yapılacaktır. Başka bir görüşe göre mü'mine bu hitap ölüm anında bir melek tarafından yapılarak Allah'ın kendinden razı olduğunu ve ahirette kendisine birtakım imkânlar verildiğini müjdeler. Allah'ın salih kullarına ölüm esnasında hem mahşerde toplanırken hem de diriltilirken söylenecek ve cennetle müjdelenecektir. Amel defteri sağ tarafından verilince melekler tarafından böyle bir hitap yapılacak ve müjdelenecektir. *Rabbine dön* lafzı ise mü'min nefse ahirette dirildiği zaman melekler tarafından söylenecek ve ruhunun bedenine tekrar dönmesi istenecektir. Yani rabbine dön ifadesi sahip olduğunu bedenine tekrar dön anlamındadır. Taberî tercihini son bahsedilen görüşten yana kullanmıştır.¹⁹ Dolayısıyla konuyla ilgili üç görüş mevcuttur. Kıyamette yeniden dirilme esnasında bedenine dön anlamındaki görüş İbn Abbâs vasıtasıyla gelmektedir. Dünyada ölüm esnasında rabbine dön anlamındadır. Bu görüş Ebu Salih'e aittir. Başka bir görüşe göre ise ahirette rabbinin mükafatına yönel-dön anlamında kullanılmıştır.²⁰ Tefsir literatürü bu hitabın mü'mine ve hesap-ceza gününe dönük bir anlatım olduğu konusunda mutabıktır. Ayrıca kabirlerinden kalktıkları zaman mü'minleri melekler müjdeleyerek bu sözleri söyleyeceklerdir.²¹

17 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli â'yi'l-Kur'ân*, c. 10, ss. 9635-8636; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 8, s. 417.

18 er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. 16, ss. 176-177.

19 et-Taberî, *age*, c. 10, s. 8237.

20 Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992, c. 6, s. 272

21 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 8, s. 416.

Bahsedilen rivayet ve görüşler bu ayetlerin mü'minlere karşı bir hitap olduğunu ve daha çok ahirette vuku bulacak bir durumdan söz ederler. Bununla birlikte Mâtûridî, *mutmainne* kelimesinin Allah'ın va'di, vaidi, emri, nehyi ve tevhidi konularında tereddüte düşmeyen kimse ile ilgili olduğunu belirtir. Ayrıca bu durumun dünyevi konularla ilgili olabileceğini de belirtir. O zaman "Rabbine dön" ayetinin anlamı Allah'ın vaat ve vaîdlerinden razı olarak rabbinin sana emrettiği şeye dön anlamına gelir. Böylece nefis dünyada çabalamasına karşılık Allah'ın ahirette ona vadettiği şeye razı olur ve Allah katında kendinden razı olunmuş kişi olur. Mâtûridî bunlardan sonra zayıf iki görüş daha aktarır: 1. Ey dünyaya dalan nefis! Dön de Ahireti iste; Allah'ın, orada velilerine hazırladığı şeyleri iste. 2. Ey mutmain nefis! Allah'a itaate dön; şayet bunu yerine getirirsen Allah senden razı olacak; sen de O'nun sana vereceği sevap ve mükâfattan razı olacaksın.²² Görebildiğimiz kadarıyla Mâtûridî'nin naklettiği bu görüş Maverdî tarafından dile getirilir. Bu konuda gelen rivayetleri aktarılan altıncı görüş olarak bunu verir.²³

Bahsedilen görüş temellendirilirken başvuru temel argümanlardan ilki, ayetlerin geleneksel biçimde anlaşılması halinde surenin genel muhtevasının ve insicamının bozulacağı düşüncesi idi. * Bu iddianın dayanağı ise Kur'an'ın baştan sona ayetler ve sureler arasında bir irtibatının ve konu bütünlüğünün olduğudur. Oysa tefsir literatürü *nefs-i mutmainne* ifadesini tenasüp ve muhteva uyumunu dikkate almadan Müslüman nefisle irtibat kurarak açıklamıştır. Ayrıca ayetler arasında tenasüb kurmanın ve aramanın dirayetinin bir konusu olduğu gözlerden kaçmaktadır. Bir müfessirin ilgi kurduğu ayet veya ayetler grubu başka bir müfessir tarafından farklı gerekçelerle red edilebilmektedir. Buradan hareketle surede belli bir insicam aranması ona tam bir metin muamelesi yapmaktan öteye geçmediğini gösterir.

Konu açıklanırken *itminan* kelimesinin kullanımından hareketle bir temellendirmede bulunulduğu anlaşılmaktadır. "Kur'an'da "içinde bulunduğu durumu, sürdürdüğü hayatı, sahip olduğu kanaati hiç sorgulamadan tam bir zihin konforu ve gönül huzuru içinde yaşayıp gitme" anlamında da kullanılmıştır. O halde, analiz ettiğimiz pasajdaki itminan ile anlatılan husus, Müşriklerin, toplumlarının kötü gidişatı karşısındaki gafletleri, umursamazlık, vurdum-

22 Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtûridî, *Te'vilâtu ehli's-sunne*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, c. 10, s. 528.

23 el-Mâverdî, *age*, c. 6, s. 272.

* Bu görüşler için 2 numaralı dipnota bakılabilir.

duymazlık, nemelazımcılık ve ilgisizlikleridir.”²⁴ Bu kelime bahsedilen anlamda kullanılmaktadır. İtminan kelimesi Kur’an’da on iki yerde geçmektedir. Bunlardan bazıları kalplerin-gönüllerin yatışması anlamında kullanılır.²⁵ Meleklerin yeryüzünde mutmain bir biçimde dolaşmaları²⁶, bir kentin Allah’ın rızıkıyla huzur içinde olması,²⁷ kendisine bir hayır gelmesi halinde, insanın onunla huzur bulup sevinmesi anlamında²⁸ sadece bir ayette ise öte dünyaya inanmayan ve dünya hayatından hoşnut olup onunla tatmin olanlardan bahsedilir.²⁹ İtminan kelimesi öyle görünüyor ki sadece iman için kullanılan odak bir kelime değildir. Ama Kur’an’da olumlu anlamda kullanımının daha yaygın bir tutum olduğu söylenebilir.

Kur’an’ın üslubunda sure, ayetlerin sıralanmasında yer yer belli bir ilgi ve uyumun olduğu göze çarpar. Bu uyumun ortaya çıkarılmasında müfessirin de katkısı unutulmamalıdır. Mesela İbn Kesîr konuyla ilgili olarak bir önceki ayetin günahkârlar ve zalimlerle³⁰ ilgili olduğunu belirttikten sonra ayetin arınmış huzur bulmuş nefisle irtibatını kurarak açıklar.³¹

Bahsedilen ayetlerden önce inanmayanların cehennem azabı karşısında pişmanlık ve çaresizlikleri anlatıldıktan sonra Allah’ın azabına denk bir azabın olmadığı dile getirilerek sonrasında iman eden benliğin durumu hakkında belirtimede bulunulması mümkündür. Son ayette kullanılan “cennetime gir” ifadesi tercih edilen görüşle zaten bir uyum sergilemez. Bununla birlikte geçmiş rivayet malzemesine güvensizlik sahabenin bu ayetleri yanlış anladıkları ve

24 Sülün, “Nefs-i Mutma’inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım”, s. 23.

25 Âl-i İmrân, 3/126; Mâide, 5/113; Bakara, 2/260; Nahl, 16/106; Ra’d, 13/28; Enfâl, 8/10.

Özellikle “Kalbin imanla yatışmasından bahseden [Nahl, 16/106] ve “Onlar inanan ve Allah’ı anmakla gönülleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki gönüller ancak Allah’ı anmakla huzur bulur” (Ra’d, 13/28) ayetleri dikkat çekicidir.

26 İsrâ, 17/95;

27 Nahl, 16/112.

28 Hac, 22/11.

29 Yunus, 10/7.

30 “O gün onun yapacağı azabı kimse yapamaz. Ve onun vuracağı bağı kimse vuramaz.” Fecr, 89/25-26.

31 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. 8, s. 416; Benzer görüş için bk. er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, c. 16, s. 177.

er-Râzî “Bil ki dünya ile huzur bulmuş kimselerin durumunu Allah tavsif ettikten sonra, Allah’ı tanıma ve ona kullukla huzura erenlerin durumunu tavsif etti” diyerek iki ayet arasında bir irtibat kurmaktadır.

yorumladıkları anlamına gelir ki ilk elden bilgilere sahip olan ve Hz. Peygambere yakın olan insanların bu türden ayetlerin medlulü konusunda yanılmaları acaba mümkün müdür? Çünkü onların ortalama günümüzde yaşayan insanlardan daha fazla avantaja sahip oldukları kabul edilmelidir.

Nefs-i mutmainne hitabının müşrik ve kâfirlere ait olduğunun ispatlanması için başvurulan argümanlardan biri ayette geçen “*Rabbine dön*” ifadesidir. Çünkü mü’min bir kimseye veya benliğe tekrar bu ifadenin kullanılması yadırganmaktadır. Konuyla ilgili ifadeler şöyledir:

“İlgili pasaj böyle anlaşılmadığı takdirde, surenin başından o kısma kadar kötü kişiliklerden bahsedilip uyarılar sıralanırken, nasıl olup da birdenbire böylesine güzel bir kişiliğe geçildiği anlaşılacaktır; zaten Rabbine dönmüş, O’nun has kulları arasına girmiş bir zata hala neden “Rabbine dön, kullarımın arasına gir” dendiği hususu muallakta kalacaktır. Oysa surenin sonu başı ile tam bir uyum içindedir. Sadece, tabii bağlamından koparıldığından, farklı bir kişilikten bahsedilmeye başlanmış gibi bir algı ortaya çıkmıştır.”³²

Muhtemelen yazarı bu düşünceye sevkeden amil, Kur’an’ın kendi içinde bir insicam ve bütünlüğe sahip olduğu varsayımdır. Kur’an’da her ne kadar belli bir insicam ve uyum olsa da zaman zaman değişik kullanımlar mevcuttur. Mesela Hicr suresi 15/45-46 ayetlerinde “Muttakiler ise cennetlerde, pınar başlarında. [Onlara]: “Oraya esenlik ve güven içinde girin!” denilir.” Ayetlerde muttakilerin durumu tasvir edilerek onların pınar başlarında olduğu belirtildikten sonra tekrar onlara esenlikle girin denilmektedir. Dolayısıyla her zaman Kur’an metninde bir bütünlük aramak Kur’an’ı günümüzde bir metin gibi telakki edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Kur’an’ın kullandığı dil haber vermenin ötesinde inşa edici bir dil olarak tasvir edilebilir. Yani yer yer muhatabı teşvik edici, yönlendirici haber verirken bile muhataba mesaj veren bir dil biçimi göze çarpar. Yine benzer şekilde Kur’an’da kullanılan bazı ifadeler bu görüşü doğrular. Mesela 4. Nisâ, 136. ayetinde geçen “Ey mü’minler Allah’a, elçisine, elçisine indirdiği kitaba ve daha önce indirmiş olduğu kitaba iman edin...” ifadelerini nasıl anlamak gerekir. İman etmiş bir kişiye tekrar Allah’ın kitabına iman edin demek ilk etapta bir çelişki gibi algılanması mümkündür. Dolayısıyla Kur’an’ın metnini kronolojik bir metin veya diğer metinler gibi algılamak ve bunun üzerinden bir çıkarım yapmak her zaman doğruya ulaşmak anlamı taşımaz. Zaten geleneksel tefsir anlayışı mushaf tertibi üzerinden bir anlayış geliştirmiş görünmektedir. Dolayısıyla surenin başından beri

32 Sülün, “Nefs-i Mutma’inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım”, s. 23.

kâfir ve müşriklerden bahsedip, sonrasında mü'minlerden bahsetmesinin, metnin bütünlüğü açısından sorunlu olduğunu savunmak her zaman geçerli bir yaklaşım değildir. Müfessir kendi çabası ve birikimi sayesinde belli bir ilgi ile ayetler arasında irtibat kurabilir.³³ Bu kurulan ilgi her zaman doğru olacağı anlamına gelmemelidir. Aslında bahsedilen ayetlerin başında kıyamet günü anlatılarak kâfirin içinde bulunduğu durum tasvir edilerek, onun pişmanlığını ortaya koyan "keşke hayatım için bir şeyler takdim etseydim" ifadesinden sonra hakkı anlayarak iman etmiş, kalp huzurunu yakalamış her mutmain nefse bu hitapların yapılması söz konudur.³⁴ Dolayısıyla bu ifadelerin kıyamet günü olması daha bir ağırlık kazanmaktadır. Çünkü öte dünya hayatını inkâr eden kişinin pişmanlık halini betimleyen ifadeden sonra kalp huzurunu imanla yakalamış kişilere böyle bir hitabın yöneltilmesi mümkündür.

4. Sonuç

Tefsir yapmanın mahiyeti ile ilgili olarak şu hususların burada belirtilmesi gerekir. Tefsir çabasında geçmiş rivayet malzemesi ve müfessirlerin tutumları önemlidir. Çünkü onların ilk elden rivayet ve kaynaklara sahip oldukları varsayılmalıdır. Hemen hemen bütün müfessirler konuyla ilgili rivayetlerinde ifadenin mü'min kimseye yapıldığı konusunda mutabıktırlar. Sadece Mâtürîdî ve birkaç tefsirde zayıf görüş olarak zikredilen rivayetler mevcut ki zaten bunlara fazla itibar edilmemiştir. Durum böyle olmasına rağmen insicam ve sure bütünlüğü gibi gerekçelere dayanarak farklı çıkarımlarda bulunmak tefsir geleneğiyle ne kadar bağdaştığı açıklanmaya matuf bir çabadır.

Tefsir, yukarıda verilen rivayetlere bakılırsa daha geniş bir alanda hareket kapasitesi olan bir faaliyet olarak tanımlanabilir. Buna rağmen bahsedilen ayetler hakkında ayetin genel çerçevesini açacak ve farklı anlamlar yüklenen bir rivayetin olmadığı görülür. Yani çoğunluk müfessir ayetin muhatapları hakkında farklı bir görüş veya rivayet aktarmamıştır. Ne var ki, geleneksel görüşün aksine benimsenen yaklaşım biçimi geleneksel görüşü aşarak, tamamen rivayetlerin aksine farklı bir sonuca varmayı hedeflemiştir. Bu ulaştığı sonuçta ise insicam ve sure bütünlüğü bozulduğu düşüncesi etkili olmuşa benzemekte-

33 Faruk Tuncer, "Tenasüp [Tematik] Merkezli Tefsirlere Genel Bir Bakış", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, edit.: Mehmet Akif Koç-İsmail Albayrak, Otto Yay., Ankara 2013, c. 1, s. 264. Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, c. 4, s. 741; Mukâtil b. Suleyman, *Tefsiru Mukâtil*, c. 4, s. 692.

34 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, c. 9, s. 201.

dir. Bu ise Kur'an'ın bir metin olarak telakki edilmesinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir. Kur'an, mevcut mushaflarda iki kapak arasında okunan bir metindir. Fakat bu metin diğer metinlerden büyük ölçüde ayrılmaktadır.

Kaynakça

- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Siyer Eşliğinde Kur'an'ı Anlamak Fehmu'l-Kur'an, Nüzul Sırasına Göre Tefsir*, çev.: Muhammed Coşkun, Mana Yay., İstanbul 2013.
- Elik, Hasan; Coşkun, Muhammed, *Tevhit Mesajı-Özgül Kur'an Tefsiri*, Marmara Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- İbn Kesîr, İmamuddin Ebu'l-Fida İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'r-Risaleti'l-Alemiyeye, Beyrut 2010.
- İbnu'l Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurahman *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1422 H.
- el-Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- el-Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *en-Nuket ve'l-uyûn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- Mukatîl b. Suleyman, *Tefsiru Mukatîl*, tahk.: Abdullah Mahmud Şahata, Daru İhyai't-Turas, Beyrut 1423 H.
- er-Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru'l Fikr, Beyrût 1993.
- es-Sa'lebi, Ebu İshak, *el-Keşf ve'l-beyan an tefsiri'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Turasî'l-Arabi, Beyrut, ts.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, tahk.: Ahmed Muhammed Şakir, Daru's-Selam, yy., 2009.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2014.
- Sülün, Murat, "Nefs-i Mutma'inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2009, c. 50, sayı: 1, ss. 1-24.
- Tuncer, Faruk, "Tenasüp [Tematik] Merkezli Tefsirlere Genel Bir Bakış", *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, edit.: Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak, Otto Yay., Ankara 2013.
- Ünsal, Hadiye, *Erken Dönme Mekki Surelerin Tahlili*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2015.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîli fi vucûhi't-te'vîl*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2003.